

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ (НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ)

А.П. Щербина

Україна, м. Ніжин, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Нині Україна перейшла до нової фази утвердження незалежності – конструктивної співпраці зі світовим співтовариством. Відповідно до цього великий науковий і практичний інтерес становить досвід модернізації вищої освіти як у дальньому зарубіжжі, так і в пострадянських державах, зокрема, в Республіці Білорусь.

В останні десятиріччя у вітчизняній педагогіці проблемам модернізації освіти приділено велику увагу. Так, входження освіти в динамічний розвиток і функціонування вивчають у межах модернізаційної парадигми В. Андрущенко, О. Жорнова, О. Жорнова, В. Кремень, В. Литвин, В. Луговий, М. Михальченко, І. Зязюн, Л.І. Зязюн, О. Бочарова та ін. Ключові напрями модернізації вищої освіти стають у центр досліджень у працях О. Дубасенюк, О. Жорнової, О. Жорнової, В. Лугового, Т. Москвіної, М. Михальченка, В. Андрущенка, О. Бульвінської, М. Лукашевича, Т. Нельги, В. Рябченка, О. Овчарук, О. Локшиної. Порівняльний аналіз акмеологічного підходу у теорії й практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії здійснено В. Вакуленко. Водночас питання становлення і модернізації системи вищої освіти Республіки Білорусь до теперішнього часу не було предметом комплексного дослідження.

Модернізація є об'єктом дослідження соціології, політології, історії, економіки, педагогіки. Основною суперечністю модернізаційних процесів у вищій освіті нами визначено таку: між політикою держави у сфері освіти та відсутністю цілісної і послідовної наукової концепції модернізації вітчизняної освіти із визначеними конститутивними принципами, базисними механізмами, стратегіями розвитку системи освіти, сценаріями суспільного майбутнього. Ключовим недоліком здійснених досліджень вважаємо інтерпретацію будь-яких динамічних процесів у вітчизняній освіті – як модернізаційних.

Модернізація освіти – це складний, цілісний процес соціокультурної діяльності, який включає інновації, нові технології, змінює через нові завдання принцип розвитку освіти, внаслідок чого досягається її якісна системна зміна. Тобто, модернізація освіти

є процесом особливої багатопланової зміни освітньої діяльності на принципово нових засадах роботи. На відміну від природного, стихійно протікаючого процесу, модернізація має характер "ініціюючих і контролюючих змін, які відбуваються на основі раціонально-вольової дії" [2, с. 43]. Іншими словами, це організований процес, спрямований і керований для досягнення певного результату.

На нашу думку, найповніше відтворює сутнісний бік модернізації як явища таке уявлення, яке пов'язує її з цілеспрямованою зміною, що вносить у середовище впровадження нововведення, які викликають перехід системи з одного стану в інший. Такий підхід свідчить про можливість і необхідність управління модернізацією. Мета модернізації освіти зводиться до створення механізму стійкого розвитку системи освіти, забезпечення її відповідності соціальним і економічним потребам розвитку країни, запитам особи, суспільства, держави.

У сучасних умовах трансформації суспільства при зміні культурних цінностей виникає необхідність вибору адекватної соціокультурної моделі освіти. Загострилися суперечності між безперервно зростаючим об'ємом знань, необхідних людині, і обмеженими (в рамках традиційних освітніх систем) умовами для оволодіння ними. Вирішення цієї суперечності можливе лише на шляху переходу до освіти, яка забезпечує цілісне відтворення суб'єкта культури. Метою освіти є постійне творче оновлення, розвиток і вдосконалення кожної особи впродовж усього життя. Проте часто між теорією і практикою виникають суперечності. Зокрема, суперечності між цілями і потенційними результатами модернізації системи освіти, закладеними в законодавство про освіту, і неготовністю багатьох педагогічних працівників до їх реалізації.

Для того, щоб успішно здійснити модернізацію освіти, необхідно правильно визначити зміст і спрямованість змін в освіті, розглянути їх обумовленість глобальними соціокультурними трансформаціями. Трансформація (від лат. *transformatio* – перетворення) – перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, що нерідко супроводжується їх корінним зломом [4, с. 374].

Незважаючи на досягнення західної цивілізації, вона не спроможна в умовах соціальної трансформації пострадянських країн відігравати роль соціального ідеалу. Необхідно конструювати нову соціальність відповідно до специфіки регіонів, яка не стане на шлях уніформізму, культурного знеособлення світу та наслідування Заходу. Очевидно, тут необхідною є своя цивілізаційна "ніша", яка б враховувала специфіку

тих суспільств, що, зберігши істотні риси традиційності, стали на шлях посттехногенного розвитку [1, с. 25].

Основні зміни в Республіці Білорусь, які виступили "потенційно травмуючими факторами", обумовлені двома ключовими процесами: лібералізацією економічних відносин і приватизацією державної власності. До початку трансформаційних процесів більш 90% зайнятого населення складала наймані працівники, для яких основним джерелом грошових доходів була заробітна плата. Тому тип зайнятості індивіда в радянські часи обумовлював його соціальне становище, рівень доходу та життя і, в цілому, успішність його адаптації в існуючих соціально-економічних умовах. Руйнування сформованих соціально-трудова відносин, що почалося в 1991 р., стало формою дезорганізації, яка зумовила створення травматичної ситуації.

Безпосередньо процес соціальної адаптації починається з усвідомлення індивідом необхідності перебудувати засвоєні в попередній діяльності поведінкові зразки відповідно до вимог соціально-економічного середовища, яке трансформується. Побудовування адаптаційних стратегій полягає в реалізації наявних у населення індивідуальних ресурсів. Освіта як індивідуальний ресурс визначає рівень загальної і професійно-кваліфікаційної підготовки людини. Використання даного ресурсу в умовах суспільства, котре трансформується, утруднене тим, що профіль і спрямованість освіти, отриманої раніше старшими віковими групами, не завжди відповідають вимогам зміненого ринку праці. В той же час, підвищення науковості розширює можливості пристосування до конкурентних вимог.

Як свідчать результати республіканського соціологічного моніторингу, проведеного Інститутом соціології НАН Білорусі, респонденти з вищою освітою активніше реалізують ринковий тип економічної поведінки: вважають за краще "жити багатше, але ризикуючи, діючи з ініціативою" 48,6% осіб з вищою освітою, 35,1% – з середньою спеціальною, 34% – із загальною середньою. Серед тих, хто вважає за краще "жити, хай бідніше, проте з гарантованим рівнем, без ризику" – 51,4% респондентів з вищою освітою, а серед тих, хто реалізовує пасивний ринковий тип економічної поведінки переважають люди з більш низькою загальноосвітньою підготовкою [3, с. 39]. Наведені дані свідчать про значимий вплив освіти на напрями і форми реалізації адаптаційних стратегій, виявляючи вищу міру адаптованості, краще засвоєння нових соціально-економічних цінностей і вироблення моделей поведінки. За роки незалежності в Республіці Білорусь вища освіта набула масового характеру, що зумовило і зростання оцінки населенням життєвої ситуації.

Програмними документами в модернізації вищої освіти Республіки Білорусь стали: "Основні напрямки соціально-економічного розвитку країни на 1996-2000 рр." (1996 р.), Концепція розвитку вищої освіти в Республіці Білорусь (1998 р.), Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2001-2005 рр. (2001 р.), Програма розвитку вищої освіти в регіонах Республіки Білорусь (2001 р.), Концепція впровадження двоступінчатої системи підготовки спеціалістів з вищою освітою у Республіці Білорусь (2004 р.), Програма соціально-економічного розвитку країни на 2006-2010 рр. (2006 р.), Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2011-2015 рр. (2011 р.), Державна програма розвитку вищої освіти на 2011-2015 рр. (2011 р.).

В якості основних принципів розвитку системи освіти Республіки Білорусь були заявлені наступні: доступність освіти; рівність прав громадян на отримання освіти; єдність освітніх і виховних завдань; забезпечення освітніх запитів особистості з урахуванням індивідуальних особливостей і можливостей; диверсифікація (оптимальна різноманітність) освітніх установ; наступність між рівнями і ступенями освіти; гуманізація і фундаментальність освіти; опора на вітчизняні традиції та міжнародний досвід розвитку освіти при проведенні перетворень; поетапність проведення перетворень та їх коригування з урахуванням досягнутих результатів; участь суспільства в здійсненні перетворень та контроль за їх ефективністю.

Отже, Республіка Білорусь формує свою систему вищої освіти й ієрархію її цінностей, обираючи пріоритети, поєднуючи і синтезуючи традиційні та модерні цінності.

Література:

1. Бойко А.І. Соціальна трансформація суспільства та проблема світогляду / Анжела Іванівна Бойко // Наукові праці. – Серія: Історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/History/2004_19/19-4.pdf.
2. Радугин А.А., Радугин К.А. Введение в менеджмент: социология организаций и управления / А.А. Радугин, К.А. Радугин. – Воронеж: Воронеж. гос. архитектур.-строит. акад., 1995. – 193 с.
3. Соколова Г.Н. Социально-экономическая ситуация в Беларуси с позиции "культурной травмы" / Г.Н. Соколова // Социологические исследования. – 2010. – № 4. – С. 33-41.
4. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. [редактор-координатор – Г.В. Осипов]. – М.: Издательская группа ИНФРА•М-НОРМА, 1998. – 488 с.

Надійшло до редакції 25.03.2013 року